

Мармазова Тетяна Іванівна,
кандидат історичних наук,
докторант Донецького
національного університету

УДК 32:316.37

КОМУНІКАТИВНА ФУНКЦІЯ ПОЛІТИКИ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ЗМІСТОВНИХ СКЛАДОВИХ

Досліджується специфіка функціонування політичної комунікації, яка виявляється під впливом розвитку процесів становлення інформаційної цивілізації. Аналізуються особливості структури політичної комунікації та її функцій, розглядаються основні підходи до розуміння сутності політичної комунікації та з'ясування її значення у світі політики.

Ключові слова: політика, політична комунікація, інформаційний політичний простір, інформаційна цивілізація.

Исследуется специфика функционирования политической коммуникации, которая проявляется под воздействием развития процессов становления информационной цивилизации. Анализируются особенности структуры политической коммуникации и ее функции, рассматриваются основные подходы к пониманию сущности политической коммуникации и выяснения ее значения в мире политики.

Ключевые слова: политика, политическая коммуникация, информационное политическое пространство, информационная цивилизация.

We investigate the specificity of the functioning of political communication, which manifests itself under the influence of the development process of becoming an information civilization. Analyzed features of the structure of political communication and its functions are considered basic approaches to understanding the essence of political communication and clarify its importance in world politics.

Key words: policy, political communication, information policy space, information civilization.

У період становлення базових засад інформаційної цивілізації (кінець ХХ – початок ХХІ століття) значно зростає роль комунікативної царини функціонування політики. Функція політичної комунікації за цих умов може розглядатися крізь призму декількох суттєвих аспектів політики. По-перше, політична комунікація виступає в якості своєрідного інформаційного стрижня політики, на який «нанизуються» усі інші її складові, як основні, так і другорядні. По-друге, політична комунікація – це пов'язуюча ланка, механізм, що поєднує всі рівні функціонування політики – від мегаполітики та мікрополітики. По-третє, політична комунікація поступово постає як автономна та самодостатня царина політичних відносин. Отож, актуальність дослідження комунікативної функції політики у ситуації розгортання процесів загальноцивілізаційних перетворень на світовій арені є безперечною, адже з'ясування сутності політики сьогодні є неможливим без аналізу царини функціонування політичної комунікації.

Мета представленої статті – це розгляд основних змістовних складових реалізації комунікативної функції політики з урахуванням тих цивілізаційних змін, які відбуваються у світі в останні десятиріччя. Завданнями запропонованої роботи є:

- вивчення царини політичної комунікації як стрижневого механізму сучасної політики;
- аналіз специфіки структури політичної комунікації та її функцій;
- визначення основних підходів до розуміння сутності політичної комунікації та з'ясування її значення у світі політики.

При підготовці представленої статті були використані такі дослідження вітчизняних і російських вчених останнього десятиріччя: К. Гаджієва «Вступ до політичної філософії», І. Гомерова «Держава і державна влада: передумови, особливості, структура», Д.

Ольшанського «Політичний PR», О. Соловйова «Політологія: Політична теорія, політичні технології», В. Трошихіна та В. Теплової «Культура політичного процесу», колективна монографія вітчизняних науковців «Гуманітарна політика Української Держави в новітній період», а також статті російських авторів Л. Тимофєєвої та А. Шевченко, присвячені проблемам розвитку сучасної політичної комунікативістики.

Політика як особлива царина суспільних відносин може тлумачитися по-різному. Одним з найпоширеніших підходів до розуміння сутності політики й політичного життя є структурно-функціональна парадигма, згідно з якою політика – це комплексний феномен, що включає в себе такі структурні і системні елементи, як:

- політичне панування і правління;
- політичне управління та співробітництво;
- формування влади й політичної нерівності;
- механізми правління у рамках різних державно-політичних систем;
- відносини людей з інститутами політичної і державної влади;
- механізми забезпечення єдності, життєздатності та безперервного функціонування суспільства;
- механізми політичної соціалізації.

Виходячи з представленої структурно-функціональної будови політики, можна стверджувати, що політична комунікація – це механізм і процес, який поєднує політичну поведінку, процеси прийняття політичних рішень, виборчі процедури і процеси, політичну мову та політичну символіку, світоглядно-ідеологічний і діяльнісний рівні вияву політики. Значення політичної комунікації у процесах формування, розвитку та функціонування політики не варто недооцінювати, тому що політика багато в чому – це царина певних ідей, переконань, концепцій, теорій, програм, які реалізуються, як правило, у формі тих чи інших повідомлень, вербально оформлених за допомогою мовної комунікації. Причому, метою мовної комунікації виступає як інформування, так і переконання цільової аудиторії – громадян – виборців, потенційних прихильників, можливих союзників або ідейно-політичних опонентів. За таких умов способи і засоби передачі вербально оформлених повідомлень не менш важливі, аніж власне їх зміст, зміст і стиль політичних дій. Тому політичну комунікацію доцільно розглядати як системний феномен. Так, за визначенням авторитетного російського політолога К. Гаджиева, «комунікація являє собою неперервний потік й обмін посланнями або постійну трансмісію інформації між різними суб'єктами комунікації, утворюючи в кінцевому підсумку всеохоплюючу комунікаційну мережу» [1, с. 320, 321].

Царина політичної комунікації в останні десятиліття, як відмічає вчений, зазнає певних трансформацій, зокрема зростає вплив символічної комунікації у забезпеченні життєздатності і регулювання політичних систем сучасності. Адже сьогодні, ведучи мову про політичну комунікацію, політичні дослідники і професійні політики мають на увазі не тільки писану та вербально виражену інформацію, політично значимі повідомлення, але й певні знакові системи, символи, сигнали, завдяки яким передаються сенс і зміст політичних феноменів. Таке тлумачення сутності політичної комунікації значно розширює розуміння даного явища – під поняття політичної комунікації «підпадають найрізноманітніші явища й акти – від демонстрацій і страйків до вбивства політичного або державного діяча», - пише К. Гаджиев [1, с. 321].

В історії розвитку політичної науки розуміння сутності політичної комунікації зазнало певних змін. Скажімо, Г. Лассуел та Р. Якобсон розглядали політичну комунікацію як акт або систему актів передачі інформації (повідомлення) від однієї людини (адресанта) до іншої (адресата). Пізніше тлумачення політичної комунікації було розширене – вона почала розумітися як взаємний обмін певним енергоінформаційним потенціалом між суб'єктом тієї чи іншої діяльності й контрсуб'єктом. Згідно з зазначеним підходом до трактування феномену політичної комунікації, спільна енергоінформаційна діяльність суб'єктів та контрсуб'єктів комунікативних обмінів є одночасною та реалізується через чітко визначені

канали (контакти) особливою мовою («код плюс його історія»). Отож, в останні роки комунікація у політиці вивчається як система взаємних дій, висловлювань та психічних актів суб'єкта й контрсуб'єкта, яка певним чином змінює, адаптуючи один до одного, енергоінформаційний потенціал, діяльність і відносини усіх акторів цього процесу [2, с. 478]. Як бачимо, трансформація розуміння вияву функції політичної комунікації відбулася багато в чому під впливом перегляду призначення самої царини політики у напрямку її демократизації та гуманізації.

Важливість такого розуміння політичної комунікації обумовлюється тим, що показником ефективної реалізації представленої функції політики виступає можливість досягнення згоди (співробітництва) або спричинення конфліктів (боротьби) між акторами політики. Саме політична комунікація, добре налагоджена й ефективна, може сприяти організації, впорядкуванню, узгодженню, координації, субординації або дезорганізації політичної діяльності і політичних відносин. За цих умов індивідуальні та колективні суб'єкти й контрсуб'єкти політичної комунікації несуть у собі та разом з собою певні комунікативні й інші потреби, запити, уподобання, мотиви, цілі. Політична комунікація є своєрідним підґрунтям функціонування політики в цілому та політичного життя і держави зокрема. Як зазначає російський дослідник проблем розвитку держави і державної влади І. Гомеров: «Для того, щоб держава мала змогу виникнути й існувати як організація, її члени мусять не тільки обмінюватися між собою певною інформацією, але розуміти її. Вони можуть володіти різними мовами, але одна з них має бути спільною (єдиною) мовою для всіх членів даної держави або, принаймні, для більшої її частини» [2, с. 479].

Варто зауважити, що вчений під необхідністю єдності (спільності) мови політичної комунікації в державі заради її розвитку мав на увазі не стільки буквальне розуміння «природних» мов - російської, англійської або будь-якої іншої, скільки певні спеціалізовані мови, якими користуються ті чи інші фахівці – політологи, чиновники, юристи, лікарі та інші. Причому, існування та вживання таких мов певною мірою розділяє людей всередині держави, адже те, що зрозуміло, наприклад, чиновнику, не завжди сприймається пересічним громадянином. Тому заради оптимального функціонування держави політична комунікація повинна виробити певні «коди». Ці коди визначають особливості функціонування політичної комунікації у тих чи інших напрямках здійснення політики у державі [2, с. 479].

Змістовною стороною процесів політичної комунікації постають інформаційно-комунікативні зв'язки. Канадський фахівець у царині політичної комунікації Дж. Томсон пропонує розрізняти семантичний, технічний та інфлуентальний рівні інформаційно-комунікативних зв'язків. На думку Дж. Томсона, дослідження цих рівнів дозволяє виявити найбільш сутнісні й якісні компоненти інформаційно-комунікативних процесів, які, з одного боку, забезпечують власне їх існування, а з іншого – визначають умови ефективності взаємодії політичних суб'єктів з їх інформаційними партнерами. Так, семантичний рівень функціонування інформаційно-комунікативних зв'язків розкриває залежність процесів передачі інформації та виникнення політичної комунікації між суб'єктами від знаково-мовленевих форм [3, с. 397]. Як бачимо, семантичний рівень презентує лінгвістичну специфіку політичної комунікації. Проте, не варто спрощувати, примітивізувати семантичний рівень політичної комунікації, але водночас не слід і перебільшувати значення вербальної складової комунікативних процесів у політиці, адже вони, особливо в останні десятиріччя, часто-густо перетворюються у нарративи для позначення політично забарвлених симулякрів.

Феномен кодів та їх значення у процесі реалізації комунікативної функції політики можна також розглядати крізь призму концепції масової комунікації, відповідно до якої політична комунікація у сучасному світі здійснюється за допомогою посередників – медіумів, що використовують у своїй діяльності певні символічні образи, знаки, коди як основу власної специфічної мови. Під медіумами, за словами вітчизняного фахівця П. Кралука, розуміють знаряддя передачі знаків або засіб комунікації. До медіумів відносять: мову (у сенсі мови натуральної) як засіб порозуміння; мовні знаки та всілякі системи знаків (мовлене слово, жест, міміка, образ); коди, які опираються на певні домовленості і

дозволяють конструювати повідомлення (алфавіт, подача сигналів тощо); носіїв сигналів (вібрація повітря, світлові хвилі, а також матеріали, на яких вони фіксуються – папір, електронні носії інформації тощо); інструменти, що забезпечують множення, передачу і прийняття повідомлень (друкарський прес, радіо- чи телестанція, радіо- або телеприймач, комп'ютер тощо); інституції, які створюють повідомлення (преса, радіо, телебачення, Інтернет) [4, с. 308]. Фактично, медіуми виступають своєрідними засобами здійснення політичної комунікації, які функціонують на основі базових для того чи іншого суспільства соціально-культурних та політичних інститутів.

Медіум або засіб комунікації є не просто носієм, який переміщає „ідею” з одного місця в інше, він вже сам є суб'єктивною, інтерактивною ідеологічною формою, своєрідним повідомленням. Це означає, що технічна форма, яка використовується для переміщення інформації, надає інформаційні сигнали не менш важливі, ніж очевидний зміст певного повідомлення. Український дослідник П. Кралюк підкреслює значення медіумів у структурі політичної комунікації, аргументуючи його наступним чином: „Технологічна практика блискавичної передачі знаків та символів, які „змістовно” сприймаються людьми і впливають на їхні почуття, стала сьогодні звичним явищем. Кожен з нас щоденно користується різноманітними технічними комунікаційними засобами. І це сприймається нами як щось цілком зрозуміле чи навіть природне. Доступ до інформації за допомогою технічних комунікаційних засобів дехто схильний розглядати як одне з прав людини» [4, с. 309 – 310]. Можна дійти висновку, що медіуми є показником інформаційного розвитку певної держави, її наближення до стандартів сучасної цивілізації. Отже, рівень розвитку медіумів у структурі політичної комунікації є одним з індикаторів визначення політичного прогресу у конкретному суспільстві, а відповідно – стану політики загалом.

Як вже зазначалося вище, політична комунікація є системним явищем, яке охоплює своїм впливом усі сторони політичного життя, з одного боку, та є результатом функціонування інших царин політики, з іншого. Виходячи з системного розуміння політичної комунікації, вивчення функціонування досліджуваного феномену всередині будь-якої держави можна здійснювати у таких напрямках:

1) контактному – це розгляд «ритуальних розмов» життєво-побутового характеру (про погоду, останні новини тощо), які не стільки інформують, скільки підтримують соціальні контакти між людьми у державі;

2) інформуючому – має на меті аналіз специфіки процесу надання змістовних повідомлень про зміни, які відбуваються у політичному житті (поточної інформації);

3) директивному – з'ясування тих складових політичної комунікації, які змушують, зобов'язують людей до певних дій, висловлювань вчинків;

4) спонукальному – вивчення у структурі політичної комунікації елементів, котрі надають поштовх, стимул, мотивуючи людей до соціально та політично значущої діяльності;

5) переконуючому – розгляд у процесах комунікативних зв'язків в політиці того, що може певним чином навіть нав'язувати ті чи інші взірці соціальної і політичної поведінки на основі чітко визначених світоглядно-ціннісних пріоритетів розвитку держави;

6) інстинктогенному, стереотипогенному й імітогенному – спирається на вивчення емоцій, почуттів, ірраціональних психічних реакцій людини, які найчастіше виявляються у вигляді політичних маніпуляцій;

7) сугестивному – здійснюється шляхом дослідження феномену «навіювання» певних ідей, ідеалів, моделей політичного розвитку [2, с. 480, 481].

Таким чином, політична комунікація може спиратися на різноманітні мотиви і підстави політичної діяльності, враховувати як раціональні, так й ірраціональні її фактори та чинники, мати на меті часто протилежні цілі і завдання. Можна стверджувати, що домінуючі у певній державі напрямки здійснення політичної комунікації багато в чому вказують на характер політики – демократичний або авторитарний, партисипаторний або маніпулятивний.

Розглядаючи політичну комунікацію та її значення у процесі функціонування політики, на наш погляд, необхідним є також і дослідження функцій власне політичної комунікації, які символізують базові вектори її впливу на політичне життя. Російський дослідник Д. Ольшанський виділяє окремо п'ять соціально-політичних та п'ять політико-психологічних функцій політичної (масової) комунікації. Соціально-політичними функціями політичної комунікації є наступні:

- інформаційна, яка є базовою для масової комунікації, оскільки саме на організації та управлінні інформацією й твориться публічна політика;

- соціалізуюча (функція соціального виховання), що пов'язана з формуванням або зміною інтенсивності і спрямованості соціально-політичних установок, цінностей чи ціннісних орієнтацій аудиторії, в якій здійснюється комунікація; ця функція полягає у навчанні нормам, цінностям та взірцям політичної поведінки і тому являє собою стратегічний напрямок функціонування політики, котрий є основою побудови будь-якої політичної системи;

- організаційно-поведінкова, що пов'язана з припиненням або, навпаки, ініціюванням будь-яких дій масової аудиторії; ця функція являє собою тактичний вияв публічної політики, прикладом якого може бути виборча кампанія;

- емоційно-тонізуюча – масова комунікація може спонукати розвиток оптимізму або, навпаки, масової депресії, вона творить і підтримує певний емоційний рівень аудиторії, стимулює її емоційну реакцію, спираючись на неусвідомлені масові й індивідуальні політичні дії; представлена функція реалізує емоційно-настроеві компоненти функціонування комунікативного боку політики;

- комунікативна, що пов'язана як з підтримкою та посиленням, так і з послабленням зв'язків між різними індивідами або частинами аудиторії, вона також пов'язує комунікатора з аудиторією (або суб'єкта і контрсуб'єкта політичної комунікації) [5, с. 58].

До основних політико-психологічних функцій політичної (масової) комунікації російський фахівець відносить такі:

- функцію формування масової психології та маси як суб'єкту соціально-політичної дії, вона є стратегічною для масової комунікації, а наступні функції виконують роль інструментів у досягненні цього завдання;

- інтеграційно-комунікативну функцію, що пов'язана з формуванням загального емоційно-психологічного тону аудиторії (контрсуб'єктів політичної комунікації);

- інформаційну функцію, яка забезпечує аудиторію певним набором інформації, створюючи єдину систему координат для сприйняття того, що відбувається;

- соціалізуючо-виховну функцію, вона має формувати єдині установки, цінності й ціннісні орієнтації у царині політики в тому чи іншому суспільстві;

- функцію організації поведінки, яка стимулює конкретні дії сформованої маси у визначеному суб'єктами політичної комунікації напрямку [5, с. 58].

Складність, багаторівневість предметної зони вияву політичної комунікації, яка представлена зазначеним вище розмаїттям її функцій і завдань, обумовлює плюралізм підходів щодо дослідження комунікативної царини функціонування політики. Так, американський автор Р. Мідоу визначає шість фундаментальних підходів, які дозволяють вивчити політичну комунікацію з точки зору забезпечення потреб держави і суспільства (як нам уявляється, фактично того завдання, що являє собою провідну функцію політики ще з часів Арістотеля). По-перше, це системний підхід, згідно з яким політична комунікація розглядається як інтеракція між елементами політичної системи, вона пов'язана з поняттям соціального контролю. Другим є лінгвістичне тлумачення сутності політичної комунікації, в якому дослідницька увага концентрується навколо поняття мови як особливого інструменту соціального контролю та обмеження доступу до політичних інститутів і політичних процесів контрсуб'єктів комунікаційної діяльності, оскільки вони не володіють тією специфічною мовою, котрою користуються представники політичної еліти. Відповідно до символічного підходу сама політика визначається як комунікація, що здійснюється у термінах обміну

символами. Прихильники функціонального трактування політичної комунікації вивчають значення комунікації для політичної системи, особливо у царині мас-медіа, акцентуючи дослідження на аналізі соціалізуючої (соціально адаптуючої) функції та функції забезпечення соціальної стабільності. Організаційний підхід спирається на розгляд уряду як великої бюрократичної організації, всередині якої забезпечується політична комунікація, при цьому увага зосереджується на з'ясуванні дії тих факторів, що обмежують або диференціюють доступ до внутрішньоурядових інформаційних потоків. Останній, шостий підхід можна назвати екологічним, адже його представники досліджують політичну комунікацію з точки зору впливу на неї політичної системи, яка, у свою чергу, створює середовище, в котрому формуються інститути політичної комунікації та регулюються процеси комунікації у суспільстві в цілому [6, с. 52].

Розгляд підходів до визначення сутності політичної комунікації, запропонованих Р. Мідоу, дозволяє досліджувати особливості функціонування комунікативної царини політики у конкретних суспільствах за умов домінування тих чи інших факторів і чинників соціально-політичного життя. До того ж, аналіз представлених підходів дає змогу виявити специфіку впливу політичної комунікації на розвиток структурних, організаційних, ресурсних, соціокультурних та інших вимірів функціонування політики. На нашу думку, системне вивчення зазначених підходів сприяє всебічному аналізу усіх базових параметрів політики, зокрема – царини її функціонування.

Варто зазначити, що в останні роки у політичній науці поряд з терміном «політична комунікація» все частіше використовується поняття «інформаційний політичний простір», базовими складовими якого є такі елементи: інформаційна сталість політичної системи, інформаційно-комунікаційна система, стала сукупність комунікаційних ролей і потоків, інформаційно-комунікативні констеляції. У контексті концепції інформаційного політичного простору інформація розглядається як така сама невід'ємна властивість буття, подібна до речовини та енергії за своїм значенням. Інформаційний політичний простір функціонує у сфері публічної влади та царині прийняття політико-державних рішень, характеризується цілеспрямованістю комунікації, впорядкованістю інформаційних потоків, які виходять від чітко визначених комунікаторів та реципієнтів, котрі використовують характерні для них канали зв'язку та мають змістовні відмінності.

Засадничою ознакою інформаційного політичного простору є сталість, яка визначається за критерієм змістовної насиченості й інтенсивності процесів у каналах комунікації. З одного боку, сталість є похідною від специфіки функціонування політичного життя в цілому та окремих його складових. З іншого боку, сталість інформаційного політичного простору сама породжує якісно нові зв'язки і відносини у царині політики. «У цьому аспекті категорія інформаційної сталості являє безперечний інтерес як структуроутворюючий феномен. Інформаційна сталість є атрибутивно-функціональною властивістю політичної системи», - пише про це російський вчений А. Шевченко [7, с. 70]. Таким чином, за умов розвитку інформаційної цивілізації обов'язковою умовою, запорукою ефективного функціонування політики загалом та політичної комунікації у тому числі є забезпечення сталості як підґрунтя політичного життя суспільства.

Дослідження особливостей реалізації комунікативної функції політики за новітніх умов цивілізаційного розвитку є необхідним ще й тому, що інформація сьогодні є універсальною складовою соціально-політичних відносин, а політика все частіше пояснюється саме кризь призму аналізу перебігу інформаційно-комунікативних процесів. Як зазначають російські дослідники В. Трошихін та В. Теплов: «У політичному комунікативному процесі актуалізуються інтереси, потреби, світоглядні уподобання учасників інформаційної взаємодії, які виявляються через політичні програми і державні законодавчі акти, заяви політичних лідерів, телепередачі, газетні тексти, виборчі бюлетені. Масова політична комунікація в цьому процесі відображає всі сфери суспільно-політичного життя, формує громадську думку, здійснює політичну соціалізацію громадян, робить відомою політичну

діяльність, реалізує діалог і взаємодію між тими, хто управляє, та тими, ким управляють» [8, с. 5].

Отже, значення комунікативної функції політики дедалі зростає під впливом розгортання процесів становлення інформаційної цивілізації. Царина політичної комунікації в останні десятиріччя зазнала суттєвих змін, що було зумовлено у тому числі й трансформацією самої політики. Можна стверджувати, що політична комунікація та ті зміни, які спостерігаються у царині її функціонування, є своєрідним індикатором стану політичного життя у тому чи іншому суспільстві. Так, на нашу думку, домінуючі у певній державі напрямки здійснення політичної комунікації багато в чому вказують на характер політики в цілому, тому дослідження у даному напрямку мають бути продовжені в майбутньому.

Література:

1. Гаджиев К.С. Введение в политическую философию. Учебное пособие. – М.: «Логос», 2004. – 336 с.
2. Гомеров И.Н. Государство и государственная власть: предпосылки, особенности, структура. – М.: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – 832 с.
3. Политология: Политическая теория, политические технологии: Учебник для студентов вузов / А.И. Соловьев.—М.: Аспект Пресс, 2005. – 559 с.
4. Гуманітарна політика Української Держави в новітній період: Монографія / За ред. С.І. Здіорука.—К.: НІСД, 2006.—403 с.
5. Ольшанский Д.В. Политический PR.—СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
6. Тимофеева Л.Н. Политическая коммуникативистика: проблемы становления // Полис. – 2009. - № 5. – С. 41 – 54.
7. Шевченко А.В. Устойчивость политической системы: «человек коммуникативный» против «человека политического» // Полис. – 2009. - № 5. – С. 68 – 83.
8. Трошихин В.В., Теплов В.М. Культура политического процесса. Учебное пособие. – М.: Издательство РДЛ, 2001. – 224 с.

Панченко Тетяна Василівна,
докторант кафедри політичних наук
НПУ ім. М.П. Драгоманова

УДК 321.015

ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПУ СУБСИДІАРНОСТІ В ПОЛІТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ

У статті здійснена спроба відтворення еволюції ідеї субсидіарності як принципу врядування на основі аналізу концепцій європейського федералізму Й. Альтузіуса, П. Прудона, О. Марка, А. Данд'є, Р. Арона, Д. де Ружмона, Ж. Моне та А. Спінеллі. В результаті чого доведено, що в філософії федералізму та практиці регіоналізму принцип субсидіарності утверджує універсальні основи легітимації для влади будь-якого рівня, відповідаючи за максимальне дотримання інтересів громадян та рівнів управління, що до них наближені.

Ключові слова: субсидіарність, європейський федералізм, регіоналізм.

В статье осуществлена попытка воссоздания эволюции идеи субсидиарности как принципа управления на основе анализа концепций европейского федерализма Й. Альтузиуса, П. Прудона, О. Марка, А. Дандье, Р. Арона, Д. де Ружмона, Ж. Моне и А. Спинелли. В результате доказано, что в философии федерализма и практике регионализма принцип субсидиарности утверждает универсальные основы легитимации для власти любого уровня, отвечая за максимальное соблюдение интересов граждан и максимально приближенных к ним уровней управления.